

İBN CEMÂA, Burhâneddin
(برهان الدين ابن جماعة)Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm
b. Abdîrahîm b. Muhammed el-Makdisî
(ö. 790/1388)

Müfessir ve Şâfiî fakihî.

Rebîulâhîr 725'te (Mart-Nisan 1325) Kahire'de doğdu. Birçok âlim yetiştiren ve Kahire, Kudûs, Dimaşk gibi merkezlerde hatiplik ve başkadılık yapan bir ailedendir. *Tezkiretü's-sâmi'* ve *l-mütekellim fî âdâbi'l-âlim ve'l-müte'allim* adlı eserinin müellifi olan dedesi Muhammed b. İbrâhîm gibi Burhâneddin de atalarından Cemâa b. Ali'ye nisbetle İbn Cemâa diye meşhur olmuştur. İlk bilgileri babası ve amcasıyla muhitindeki bazı hocalardan alan İbn Cemâa küçük yaşta Dimaşk'a gitti ve oradaki akrabalarının yanında büyüdü. Aralarında Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ile Zehebî'nin de bulunduğu âlimlerden ders aldı.

734 (1333) yılından beri babası tarafından yürütülmekte iken onun vefatıyla (739/1338) boşalan Kudûs hatipliği görevi kendisine verilen İbn Cemâa, yaşının küçük olması sebebiyle bu görevine fiilen birkaç sene sonra başlayabildi. Bu arada Halîl b. Keykeldî el-Alâî'nin ölümünden (761/1359) sonra Salâhiyye Medresesi'ne hoca oldu. Bu görevlerini 773 (1371) yılına kadar sürdüren İbn Cemâa aynı yıl Mısır başkadısı oldu. 777 (1375) veya 779'da (1377) başkadılıktan istifa ederek Kudûs'teki hatiplik ve hocalık görevine yeniden başladı. 781'de (1379) ikinci defa Mısır başkadılığına tayin edildiyse de 784 (1382) yılında yine Kudûs'teki görevine döndü. 785 (1383) yılının sonlarında Dimaşk'a başkadı ve hatip olarak tayin edildi. Ertesi yıl en yüksek ilmi pâyeye olan "meşîhatû's-şüyûh" (ulemâ reisliği) nâil oldu. Şâban 790'daki (Ağustos 1388) ölümüne kadar bu görevlerini sürdürdü. Onun ölümlüyle Benî Cemâa ailesinin Mısır ve Şam'da uzunca bir süre üstlendiği başkadılık hizmeti de sona ermiş oldu.

Tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerde yüksek bir seviyeye ulaşan ve bu alanlarda pek çok öğrenci yetiştiren İbn Cemâa hadise özel bir önem verir, hadisle meşgul olanları takdir eder, edebiyata ve şiire olan ilgisinden dolayı şairlere ikramda bulunurdu. Zengin kütüphanesindeki kitapların çoğu daha sonra üstadüddâr Cemâleddin Mahmûd b. Ali tarafından elde edilerek kurduğu Mahmûdiyye Medresesi'ne vakfedilmiştir. Kaynaklarda güzel ahlâk sahibi, cömert, doğru bildiğini çekinmeden

söyleyen, fesatçılarla mücadele eden bir kişi olarak tanıtılır; başkadılık görevini birkaç defa bırakmasında onun dirayetli ve tâvîzsiz tutumunun büyük etkisi olduğu belirtilir.

Eserleri. İbn Cemâa'nın kaynaklarda adı belirtilmemekle beraber on ciltlik bir Kur'an tefsiri olduğu kaydedilmekte, ancak eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığına dair bilgi bulunmamaktadır. Onun *el-Fevâ'idü'l-kudsiyye ve'l-ferâ'idü'l-ıtırîyye*, *Naşîha fî zemmi'l-ğınâ' ve's-timâ'ih*, *Fetvâ bi-tahrîmi'l-mûsîki* adlı eserlerinin in yazma nüshalarına rastlanmıştır (Brockelmann, GAL, II, 136).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtaş* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, s. 56-57; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, Kahire 1385/1966, I, 38-39; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 292-294; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 314-315; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetu'n-nüfûs ve'l-ebdân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970, I, 179; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, Necef 1968, II, 207; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 12-13; *Keşfü'z-zunûn*, I, 437; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 311-312; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 17-18; Brockelmann, GAL, II, 136; Suppl., II, 138; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 47; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings* (c. 900-1900), München 1979, s. 160-162; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 15; Kamal S. Salibi, "The Banû Jamâ'a, A Dynasty of Shâfi'ite Jurists in the Mamluk Period", *St.I*, IX (1960), s. 97-109; a.mlf., "İbn Dîmâ'a", *EP* (İng.), III, 748-749; Kamîl J. Asali, "The Banû Jamâ'ah, A Family of Scholars in Medieval Jerusalem", *HI*, XVIII/3 (1995), s. 5-31; *Mu.FI*, I, 40-41; Ali Refîf, "İbn Cemâ'a", *DMBİ*, III, 248.

MUHAMMED ŞEVKİ AYDIN

İBN CEMÂA, İzzeddin
(عز الدين ابن جماعة)Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz
b. Muhammed b. İbrâhîm
el-Kinânî el-Hamevî
(ö. 767/1366)

Şâfiî fakihî, kâdîlkudât.

19 Muharrem 694 (9 Aralık 1294) tarihinde Dimaşk'ta doğdu. Aslen Hamalî olup Benî Kinâne kabilesine mensuptur. Babasının büyük dedesi Cemâa'ya nisbetle İbn Cemâa diye anıldı. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi ve hadis öğrendi. Babası Bedreddin İbn Cemâa 702 (1302) yılında Kahire'de kâdîlkudât olunca tahsilini orada sürdürdü. Babasından, Cemâleddin Ahmed b. Muhammed el-Vecîzî ve Ali b. Muhammed el-Bâcî'den fıkıh öğrendi. 710 (1310) yılından itibaren özellikle hadis tahsili için İskenderiye, Şam, Mekke ve Medine başta olmak üzere çeşitli ilim

merkezlerini dolaştı. Haccâr, Affüddin İshak b. Yahyâ el-Âmidî ve Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ebû'l-Heycâ, İbn Kayyim el-Cevziyye, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, İbnü'l-Ekfânî, İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi birçok âlimden hadis, usûl-i fıkıh, kelâm, nahiv gibi dersler aldı. Zehebî ile de birbirlerinden hadis dinlediler.

Genç yaşta ders vermeye başlayan İbn Cemâa 714'te (1314) Kahire'deki Sâlihiyye Medresesi'nde müderris oldu. Ayrıca el-Câmiu'l-Ömerî'de İmam Şâfiî'nin ders halkasının kurulduğu Haşşâbiyye Zâviyesi, Kâmilîyye Medresesi Dârülhadisi ve Akmer Camii'nde ders verdi; Tolunoğlu Camii'nde fıkıh ve hadis müderrisliği yanında hatiplik yaptı. 731 (1331) yılında başta Tolunoğlu Camii ve Nâsiriyye Medresesi olmak üzere çeşitli vakıflara nezaret etmekle görevlendirildi. Ertesi yıl sultanın maiyetinde hac yolculuğuna çıktı. 737'de (1336-37) Mısır beytûlmâl emniğine, Cemâziyelâhîr 738'de (Ocak 1338) Mısır kâdîlkudâtlığına getirildi. Memlûk Sultanı Muhammed b. Kalavun Şam kadılarını tayin yetkisini ona verdi. 748 (1347), 753 (1352) ve 754 (1353) yıllarında son ikisi sultanın maiyetinde olmak üzere tekrar hacca gitti. 17 Rebîulâhîr 754 (22 Mayıs 1353) tarihinde kâdîlkudâtlıktan istifa etti, ancak ertesi gün görevine iade edildi. Cemâziyelâhîr 759'da (Mayıs 1358) Emîr Sargatmış tarafından bu görevinden azledildiyse de seksen gün sonra yeniden bu göreve getirildi. Daha sonra Vezir Fahreddin b. Kazvîne ile bazı şer'î meselelerde ihtilâfa düşünce kazâ işlerini nâibi Tâceddin el-Münâvî'ye bırakarak bir süre uzlete çekildi. Ancak Münâvî'nin ölümü üzerine bütün yük kendisinin üzerine kalınca 16 Cemâziyelâhîr 766 (10 Mart 1365) tarihinde istifa etti. Hanefî ve Hanbelî kadılarıyla birlikte ayağına kadar giden Vezir Yelboğa görevde kalması için çok ısrar ettiyse de kararından vazgeçmedi. Bununla birlikte öğretim faaliyetini sürdürdü. Talebeleri arasında Zehebî, Zeynüddin el-İrâkî, Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî ve İbnü's-Sübkî gibi meşhur şahsiyetler bulunmaktadır. Aynı yıl ifa ettiği hacdan sonra Mekke'ye yerleşti. Zaman zaman uzlete çekilmesi ve sonunda kadılıktan istifa edip ömrünün kalan kısmını Mes-cid-i Nebevî ile Mes-cid-i Harâm'a kaparak geçirmesinde tasavvufa olan bağlantısının (İbnü'l-Mülâkkin, s. 504-505) rol oynadığı düşünülebilir. 10 Cemâziyelâhîr 767 (22 Şubat 1366) tarihinde Mekke'de vefat eden İbn Cemâa, Cennetü'l-Mualâ'da Fudayl b. İyâz ile Necmeddin el-İsfahânî'nin kabirleri arasına defnedildi.

İbn Cemâa kâdilkudâtlik yapmış ve fıkıh sahasında çeşitli eserler telif etmişse de daha çok hadisçiliğiyle dikkati çekmektedir. İbn Hacer el-Askalânî de onun hadis alanındaki uzmanlığının aksine fıkıhta pek mâhir olmadığını söylemektedir.

Eserleri. 1. *Ravzatü'n-nebîh fi şerhi't-Tenbîh*. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin fıkıh usulüne dair *et-Tenbîh* adlı eserinin şerhi olup Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Nemoy, s. 110).

2. *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (*el-Mensekü'l-kebir, el-Menâsikü'l-kubrâ 'alâ mezâhibi'l-erba'a*). Sâlih b. Nâsir el-Huzeym tarafından Riyad'da Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de doktora tezi olarak neşre hazırlanan eser (1403/1983) Nûreddin İtr tarafından edisyon kritiği yapılarak yayımlanmıştır (I-III, Beyrut 1414/1994).

3. *el-Menâsikü's-suğrâ*. Önceki eserin muhtasarı olup Hüseyin b. Sâlim ed-Dühmânî tarafından neşredilmiştir (Tunus 1987). 4. *Tahrîcü eḥâdisi'r-Râfi'*. Gaz-zâlî'nin Şâfiî fıkıhına dair *el-Vecîz*'ine Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî'nin yaptığı *eş-Şerhu'l-kebir* adlı şerhteki hadislerin tahrîcidir. Eserin *ez-Zehebü'l-ibrîz fi tahrîci eḥâdisi'l-Vecîz* başlıklı bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 868). 5. *Tü-sâḥḥatü İbn Cemâ'a*. Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdüllatîf b. Küveyk er-Rabâî tarafından tahrîc edilen kırk hadise dair bir eserdir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 403). Brockelmann'ın kaydettiği *Kitâbü'l-Erba'in* ile (GAL, II, 86) aynı eser olması muhtemeldir. 6. *es-Sîretü'l-kubrâ* (*el-Muḥtaşarü'l-kebir*). Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgilidir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 2796) *Muḥtaşaru sîreti'n-nebî* adıyla kayıtlı nüshasının Ahmet Turan Yüksel tarafından yüksek lisans tezi olarak edisyon kritiği yapılmıştır (Konya 1987). Eser Asyâ Kelîbar Ali ez-Züheyri tarafından *es-Sîretü'n-nebeviyyetü's-şerîfe: el-Muḥtaşarü'l-kebir* (Bağdat 1990) ve Sâmi Mekki el-Ânî tarafından *el-Muḥtaşarü'l-kebir fi sîreti Resûlillâh* (Amman 1413/1983) adıyla yayımlanmıştır. 7. *es-Sîretü's-suğrâ* (*el-Muḥtaşarü's-şagîr*). Önceki eserin muhtasarı olup Muhammed Kemâleddin İzzeddin tarafından neşredilmiştir (*el-Muḥtaşarü's-şagîr fi sîreti'l-beşîri'n-nezîr*, Beyrut 1408/1988). 8. *Rûhu karḥi'l-elibbâ fîmâ ruviye mine's-şîr bi-senedihî 'alâ ḥurûfi esmâ'i's-su'arâ'* (İbnü'l-İrâkî, I, 204). 9. *Nüzhetü'l-elibbâ fîmâ yûrvâ 'ani'l-üdebâ'* (GAL, II, 86). Müellif bu eserini *Müntehabü Nüzhe-*

ti'l-elibbâ adıyla ihtisar etmiş olup bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlıdır (Teymûriyye, Şiir, nr. 401). 10. *Nüzhetü'l-elbâb fîmâ lâ yûced fî Kitâb*. Amman'da el-Câmîatü'l-Ürdüniyye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (*Hidâyetü's-sâlik*, neşredenin girişi, I, 33). 11. *Ünsü'l-muḥâḍara mimmâ yüstahsen fi'l-müzâkere*. Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 5286) müellif hattı bir nüshası bulunmaktadır (*Une liste des manuscrits*, s. 9).

Bunların dışında kaynaklarda anılmakla birlikte Brockelmann tarafından yazma nüshaları kaydedilen eserleri de şunlardır: *Kaşîde teḍammenet muştalahâ'l-hadîs*, *Kitâbü'l-Erba'ini'l-vüştâ el-muḥtaşar mine'l-Erba'ini'l-kubrâ*, *Sefînetü Nûh fi'l-fıkhi's-Şâfi'i*, *Tâziyyetü İbn Cemâ'a* (GAL, II, 86; *Suppl.*, II, 78).

BİBLİYOGRAFYA :

İzzeddin İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1414/1994, neşredenin girişi, I, 7-44; Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî, *Zeyl Tezkireti'l-huffâz*, Haydarâbâd 1376/1956 → Beyrut, ts. (Dârü lhyâit-türâsî'l-Arabî), s. 41-42; Sübkî, *Ṭabakât*, X, 79-81; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 388-390; İbn Râfi' es-Selâmî, *el-Vefyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas - Beşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 305-308; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 319; İbnü'l-Mülâkkın, *Ṭabakâtü'l-evliyâ*, s. 504-505; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 200-207; Fâsî, *el-İkdü's-semin*, V, 457-460; Makrizî, *es-Sülûk*, II/3, s. 624, 647, 725, 858, 893, 894, 903; III/1, s. 125; İbn Kâdi Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 101-103; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, II, 378-382; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 89-90; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 531-532; *Keşfü'z-zunûn*, I, 403; II, 1013, 1829, 1940, 2003, 2030; Şevkanî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 359-360; C. Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, London 1894, s. 808; P. K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 212; Brockelmann, GAL, II, 86; *Suppl.*, II, 78; *Une liste des manuscrits choisis parmi les bibliothèques de Manisa*, Akhisar (haz. Millî Eğitim), İstanbul 1951, s. 9; L. Nemoy, *Arabic Manuscripts in the Yale University Library*, Copenhagen 1956, s. 110, 133; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 100-101; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrişü'l-feḥâris*, I, 306-307; Fuâd Seyyid, *Fihrişü'l-maḥtûḥâtü'l-muşavvere*, Kahire 1383/1963, III, 115; Kamal S. Salibi, "The Banû Jamâ'a: A Dynasty of Shâfi'ite Jurists in the Mamluk Period", *Studia Islamica*, IX, Paris 1958, s. 97-109; Kamîl J. Asali, "The Banû Jamâ'ah A Family of Scholars in Medieval Jerusalem", *HI*, XVIII/3 (1995), s. 5-31 (bu makale aynı dergide daha önce yanlışlıkla Saleh K. Hamarneh adına yayımlanmıştır [XVIII/1, 1995, s. 5-31]); Ali Refîî, "İbn Cemâ'a", *DMBİ*, III, 247-248.

CENGİZ KALLEK

İBN CEMÂA,

Muhammed b. Ebû Bekir
(ابن جماعة، محمد بن أبي بكر)

Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed
b. Ebî Bekr b. Abdilâzîz
el-Kinânî el-Hamevî
(ö. 819/1416)

Şâfiî fakihî, hadis ve dil âlimi.

759 (1358) yılında Hicaz'ın Yenbu' şehrinde doğdu. Bazı kaynaklarda bu tarih 749 (1348) ve 747 (1346) olarak da geçmektedir. Kahire'de öğrenim gördü ve buraya yerleşti. Dedesi İzzeddin İbn Cemâa, Ebû Abdullah el-Beyânî, Ebû'l-Ferrec İbnü'l-Kârî ve Kalânîsî'den hadis dinledi. İbn Haldûn, Sirâceddin el-Hindî, Tâceddin es-Sübkî, Bahâeddin es-Sübkî, Ömer b. Raslân el-Bulkînî, İbnü's-Sâiğ ez-Zümürüdî gibi âlimlerden ders okudu. Astronomi, kimya, tıp, ilm-i cedel, ilm-i hilâf, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, mantık, sarf, nahiv, meânî, beyân, bedî', ilm-i hurûf ve remil gibi birçok dalda ilim sahibi oldu. İbnü'l-Hümâm, İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ebû Bekir el-Büsîrî ve İbnü'l-Aksarâyî'nin de aralarında bulunduğu birçok âlim yetiştirdi. İbn Hacer el-Askalânî 790 (1388) yılından ölümüne kadar hocasının yanından ayrılmadığını belirtir. Sultan el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin saygı gösterdiği ve malî yardımında bulunduğu İbn Cemâa takvâ sahibi bir âlim olup devlet ricâlinden uzak durmayı tercih ederdi. Bu sebeple hiçbir resmî görev kabul etmedi. 20 Rebîülâhîr 819 (17 Haziran 1416) tarihinde Kahire'de vebadan öldü.

Kaynaklarda yirmiye yakın ilim dalında 100 civarında eser kaleme aldığı, fakat ölümünden sonra eserlerinin büyük bir kısmının kaybolduğu kaydedilir. Ders kitabı olarak okuttuğu hemen bütün eserler üzerine şerh veya hâşiye türü çalışmalar yapan İbn Cemâa şiir de yazmış, fakat bu alanda başarılı bulunmamıştır.

Eserleri. 1. *et-Tebyîn fi şerhi'l-Erba'in*. Nevevî'nin *Kitâbü'l-Erba'in* adlı eserinin şerhi olup iki cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 1332/1914). 2. *Zevâlü't-terâḥ fi şerhi Manzûmeti İbn Feraḥ* (*Şerhu'l-Kaşîdeti'l-gazeliyye*). İbn Feraḥ'ın hadis terimleriyle ilgili *Kaşîde gazeliyye* (*Ġarâmî şaḥîḥ*) adlı yirmi beyitlik manzumesinin şerhi olup Friedrich Risch tarafından asıl metinle beraber bazı notlar ilâvesiyle yayımlanmıştır (*Kommentar des Izz-ad-Din Abû Abdullâh über die Kunstausrücke der Traditionswissenschaft*, Leiden 1885;